

УДК 821.111-2.09:141.319.8

DOI <https://doi.org/10.32782/modernph-2026.6.6>

## «КОРОЛЬ ЛІР» ВІЛЬЯМА ШЕКСПІРА ЯК ТРАГЕДІЯ АНТРОПОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ

**Гальчук Оксана Василівна,**

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри світової літератури

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

ORCID ID: 0000-0002-33676-7356

*Мета статті – дослідити трагедію Вільяма Шекспіра «Король Лір» як літературне втілення антропологічної кризи, а саме глибокого зламу засад буття людини в умовах руйнування влади, родинних зв'язків і цивілізаційного порядку. У межах ширшого мотиву – мотиву екзаменування людства – ця трагедія розглядається не лише як особиста чи політична драма, а й як екзистенційне випробування, що ставить під сумнів основи людської ідентичності, етики й сенсу існування. Для розкриття антропологічної кризи як лейтмотиву трагедії «Король Лір» застосовано поєднання текстуального аналізу з антропологічними та літературознавчими підходами. Стверджується, що твір є філософською лабораторією, у якій людство проходить випробування, піддається суду – й оплакується. Такий підхід повертає трагедії її етичну й екзистенційну гостроту, спонукаючи сучасного читача замислитися над тим, що залишиться від гуманістичних первнів за умови занепаду всіх інституцій.*

*У дослідженні концептуально окреслено антропологічну кризу як злам базових координат людського буття: влади, родини, довіри й природного порядку. Простежено кризу влади у мотиві відмови Ліра від трону, що стає детонатором хаосу й позбавляє королівську владу її сакральної і символічної легітимності. Розкрито тему батьківства у трагедії Шекспіра: розпад Ліра як батька виявляє крах любові, справедливості й взаємного визнання в родинних стосунках. У підсумку трагедія постає художньою візією цивілізаційної катастрофи, образним утіленням якої є топос бурі у степу, крайній прояв жорстокості та інверсії природного ладу. Висновки про трагедію «Король Лір» як вираження антропологічної кризи уможливають перспективу дослідження цього твору в контексті актуальних для сучасного літературознавства травматології, екокрітики, політичної теології.*

**Ключові слова:** Вільям Шекспір, антропологічна криза, мотив екзаменування людства, проблема влади, криза батьківства, цивілізаційний злам, інтерпретація.

### **Halchuk Oksana. William Shakespeare's King Lear as a tragedy of anthropological crisis**

*The aim of the article is to examine William Shakespeare's tragedy King Lear as a literary embodiment of an anthropological crisis, understood as a profound rupture of the fundamental coordinates of human existence under conditions of power collapse, family breakdown, and civilizational disintegration. Within the broader motif of «the testing of humanity», the tragedy is interpreted not merely as a personal or political drama, but as an existential ordeal that calls into question the foundations of human identity, ethics, and the very meaning of existence. To reveal the anthropological crisis as the dominant motif of King Lear, the study combines close textual analysis with anthropological and literary-theoretical approaches. The tragedy is viewed as a philosophical laboratory in which humanity is tested, judged, and ultimately mourned. Such a perspective restores the play's ethical and existential sharpness and encourages the contemporary reader to reflect on what remains of humanistic foundations once all social and moral institutions have disintegrated.*

*The article conceptually outlines the anthropological crisis as a breakdown of the basic coordinates of human being: power, family, trust, and natural order. It traces the crisis of authority through the motif of Lear's abdication, which acts as a detonator of chaos and deprives royal power of its sacral and symbolic legitimacy. The theme of fatherhood is examined as a central axis of the tragedy: Lear's collapse as a father exposes the disintegration of love, justice, and mutual recognition within familial relations. Ultimately, the tragedy emerges as an artistic vision of civilizational catastrophe, embodied in the topos of the desolate heath, extreme manifestations of cruelty, and the inversion of the natural order. The conclusions regarding King Lear*

© Гальчук О. В., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0



*as an expression of an anthropological crisis open up avenues for further research in contemporary literary studies, particularly in trauma studies, ecocriticism, and political theology.*

**Key words:** *William Shakespeare, anthropological crisis, motif of the examination of humanity, problem of power, crisis of fatherhood, civilizational breakdown, interpretation.*

**Вступ.** Серед універсальних мотивів світового письменства особливе місце належить мотиву екзаменування людства. Саме його виявом уважаємо антропологічну кризу «Короля Ліра» – однієї з так званих великих трагедій Вільяма Шекспіра. Її дослідження є актуальним у проблемно-змістовому просторі антропології літератури та в контексті вивчення художньої моделі «екзаменування людства», інтерес до якої письменників різних епох не зменшується, а, навпаки, зростає в умовах таких нових викликів, як війна, економічні кризи, релігійні конфлікти тощо.

Розгляд Шекспірового «Короля Ліра» як певної філософської лабораторії, де екзаменується людство, уможливорює акцент на етичній та екзистенційній гостроті трагедії. Для сучасного читача це ще одна можливість крізь призму цього твору замислитися над проблемою збереження гуманістичних цінностей у драматичних умовах занепаду всіх інституцій. У цьому сенсі «антропологічна криза» і «екзаменування людства» співвідносяться як результат і процес.

В українському літературознавстві основна увага дослідників в останні десятиліття спрямована на з'ясування специфіки українськомовної шекспірані, зокрема на численні переклади «Короля Ліра» – від Панаса Мирного, Івана Франка до Максима Рильського і Юрія Андруховича (студії О. Башманівського [1], І. Лімборського [6], О. Міненко, О. Дядюшенка [10]) чи на акценті О. Ребрій, О. Данілової [8], М. Кравцової [5] на мовних і стилістичних особливостях українських інтерпретацій. Низку досліджень О. Колесник присвячено таким аспектам трагедії, як питання феноменологічної редукції як принципу побудови твору [3], інтерпретація міфологічних мотивів [4], «космічних» цінностей Шекспірового твору [2]. Отже, якщо у вітчизняному науковому полі здебільшого поетика трагедії аналізується з огляду на перекладні трансформації й культурний резонанс у контексті української літературної традиції, то англомовні дослідження (наприклад, С.Дж. Грінблатт, Г. Блум, А. Кеттл та ін.) демонструють зацікавленість у філософсько-

антропологічних аспектах п'єси, зокрема в деструкції ідентичності, кризі суверенності, екзистенційній уразливості персонажів у межових умовах. Саме в англомовному дискурсі поняття *anthropological rupture*, *existential testing*, *liminality* стають ключами до інтерпретації п'єси як тексту випробування людського в людині. Тоді як поняття *інтенціонально-екзистенційної катастрофи* як катастрофи у внутрішньому світі героя окреслив у праці «Інтенційно-екзистенційна катастрофа як аксіологічний виклик пізнього Ренесансу» український дослідник В. Маринчак [7], але на матеріалі Шекспірового «Гамлета». Тож є потреба спеціального розгляду «Короля Ліра» як авторського варіанту втілення різних аспектів антропологічної кризи, що, своєю чергою, заповнить певний вакуум у дослідженні цієї проблематики.

**Мета статті** – схарактеризувати трагедію Шекспіра «Король Лір» як літературне втілення антропологічної кризи – глибокого зламу засад буття людини в умовах руйнування влади, родинних зв'язків і цивілізаційного порядку. Для цього необхідно розв'язати такі завдання: розглянути структурно-змістові елементи мотиву «екзаменування людства» у його основних варіантах у діахронічному вимірі; концептуально окреслити антропологічну кризу Шекспірового «Короля Ліра» як злам базових координат людського буття: влади, родини, довіри й природного порядку; виявити образні втілення мотиву цивілізаційної катастрофи у трагедії. Задля досягнення мети вважаємо за доцільне застосувати текстувальний аналіз у поєднанні з антропологічними та літературознавчими підходами.

**Результати.** У межах цього дослідження трагедія «Король Лір» розглядається не лише як класичний текст Шекспірової драматургії, а й як модель граничної перевірки людського буття, де випробовуються засадничі параметри людяності: влада, батьківство, соціальні зв'язки, моральні координати й сама можливість ідентичності. Такий підхід дає змогу інтерпретувати трагедію в рамках ширшого наративу – як епістемологічну та етичну драму екзаменування людства.

Антропологічну кризу як лейтмотив «Короля Ліра» сприймаємо синонімічним визначенням мотиву суду чи випробування, цивілізаційної перевірки, екзистенційного експерименту, одним словом, екзаменування. Його визначаємо наскрізним художнім мотивом, у межах якого людство, окрема спільнота або індивід постають у ситуації випробування граничних людських якостей (моральних, духовних, екзистенційних, інтелектуальних), що моделюється як умовний іспит перед трансцендентною, історичною, соціальною або внутрішньою інстанцією оцінювання. У межах мотиву екзаменування художній текст функціонує як простір діагностики людського, де виявляються межі свободи, віри, гуманістичних цінностей.

Цей мотив ґрунтується на архетипній моделі випробування, проте в літературі Нового часу й особливо в ХХ ст. він трансформується з теологічної парадигми суду в антропологічну модель перевірки цивілізаційної зрілості людини. Інстанцією, яка екзаменує, можуть виступати війна, хвороба, тоталітарна влада, історична катастрофа, абсурд або сама людська свідомість. Результатом такого «іспиту» нерідко стає не вердикт, а виявлення межі людського як проблеми, що надає мотивові відкритого, трагічного або парадоксального характеру.

У різних літературних традиціях мотив екзаменування людства набуває форм теологічного суду, соціального експерименту або екзистенційного абсурду, зберігаючи функцію антропологічної діагностики. Шекспірівській інтерпретації мотиву випробування передували закріплені в античній літературі та біблійній міфології архетипні історії. Як, скажімо, випробування розуму і витривалості, відданості рідному дому в мандрах Гомерового Одиссея, цивілізаційної місії у вчинку Есхілового Прометея, дотримання правил гостинності і подружньої вірності міфічними Філемоном і Бавкідою. Чи знакові для християнської ідеології історії Йова, де перевірялися віра, терпіння, здатність прийняти непізнаване, чи Авраама, який мав принести в жертву свого сина Ісаака, як визначення межі між людяністю та абсолютною покорою у результаті екзаменування віри й слухняності. Таким чином, основними іспитами в античному художньому просторі виявляються моральний і когнітивний,

у біблійному – теологічний, де в ролі «екзаменатора» постає Бог чи трансцендентне. У Дантовій «Божественній комедії» як вершинному творі середньовічної літератури людство, за задумом автора, складає есхатологічний і моральний іспит у формі посмертного суду, де оцінювальними інстанціями є Пекло, Чистилище і Рай. Натомість у літературі Відродження з її опертям на концепцію гуманізму щонайближче до мотиву екзаменування підійшли у своїй творчості найвеличніші генії цієї епохи – Шекспір і Сервантес. І якщо Сервантес у «Дон Кіхоті» випробовував ідеал реальністю, яка демонструвала конфлікт людяності та раціонального світу, то Шекспір у «Королі Лірі» екзаменував владу, батьківство, силу чи слабкість розуму. Чи не найвідомішим твором світової літератури з мотивом екзаменування є трагедія Й.В. Гете «Фауст». Протагоніст твору проходить іспит на знання, пристрасть, духовну силу. Бог дозволяє Мефістофелю спокушати Фауста, бо лише той, хто шукає і піддає усе критичному осмисленню («сумнівається»), здатен скласти іспит.

У художніх творах ХХ ст. особливо універсальні характерні для сюжетно-сміслових моделей екзаменування людства мотиви. Так, центральним елементом є зображення людини в екстремальних, граничних обставинах, коли звичні норми, цінності та правила втрачають силу. Це можуть бути катастрофа, війна, вигнання, фізичне або моральне припинення, тобто те, що вимагає радикальної відповіді. Зазвичай така ситуація граничного випробування є типовою для літератури представників «втраченого покоління». Зокрема, романи Е.М. Ремарка не лише про фізичне виживання, а й про моральну перевірку на здатність співчувати, кохати, дружити. Тобто про здатність зберігати людяність у дегуманізованому світі.

Необхідним елементом моделі екзаменування є наявність або імітація інстанції оцінювання. При цьому «екзаменатор» не завжди з'являється відкрито, текст передбачає наявність оцінювального погляду чи то Бога, долі, суспільства чи навіть самого героя, який сам себе судить. Так, у романі «Чума» А. Камю такою інстанцією є абсурдний всесвіт, у якому кожна дія героя набуває сенсу лише в опорі безглузду. Лікар Ріє, не маючи надії на винагороду, чинить етично,

і саме у цьому проявляється його перемога над хаосом. Але саме поняття «успішність» умовне, адже чітких критеріїв успішного складання немає.

Моральна невизначеність також є характерною рисою моделі екзаменування: і читач, і персонаж не мають чітких орієнтирів для оцінки правильності/неправильності дій і вчинків. Так, Замза в «Перевтіленні» Ф. Кафки не розуміє причин свого перетворення, не отримує жодної «оцінки» за своє життя, а суспільство і родина сприймають його тягарем. Сам «іспит» відбувається в умовах абсурду. Це змінює роль суспільства і родини в кафкіанському світі на антиінстанцію, яка провокує деградацію.

Ще один складник мотиву екзаменування зумовлює діагностичну функцію людської природи. Екстремальна ситуація виступає лакмусовим папірцем для вияву сутності персонажів, а саме здатності до емпатії й жертовності чи навпаки – зради чи деградації. У драмі Б. Брехта «Матінка Кураж і її діти» головна героїня екзаменується війною, але не складає іспиту: вона втрачає усіх своїх дітей, зберігаючи власний нехитрий «бізнес», тож відбувається авторська моральна діагностика без оцінки. Екзистенційний тест намагаються пройти і кілька поколінь родини Буендіа в романі Г. Гарсія Маркеса «Сто років самотності», виявляючи повторювану нездатність любити, змінюватися, замкненість у самотності як архетипічному проклятті.

Для багатьох творів із лейтмотивом екзаменування характерним є відкритий чи трагічний фінал, оскільки результат «іспиту» досить часто неоднозначний. Герой, навіть гинучи, може отримати моральну перемогу. Або навпаки – вижити, але зазнати ідейної чи моральної поразки. Так, Кат в однойменній повісті-притчі П. Лагерквіста проходить через втрату віри та її переосмислення. Фінал відкритий, але сповнений моральної напруги, що дає змогу говорити про іспит як про тривалий процес самопізнання.

І врешті, у центрі сюжетно-сміслові моделі екзаменування людства перебуває етична й антропологічна проблематика: питання про питання про сутність людини, межі людяності, відповідальність за власний вибір. Це завжди тексти, які порушують фундаментальні філософсько-антропологічні проблеми. Як, наприклад, у «Чекаючи на

Годо» С. Беккета, де персонажі опиняються у ситуації повної невизначеності, що ставить питання «чи залишається людина людиною в умовах безнадії». Відсутність зовнішніх орієнтирів змушує її конструювати сенс самотужки.

Отже, мотив екзаменування людства як сюжетно-змістова модель поєднує архетип випробування (у теологічному, етичному чи абсурдистському аспектах) із художньою концепцією іспиту, де персонажі постають перед умовною чи явною інстанцією оцінювання. Інстанція ця може бути сакральною (Бог), історичною (війна, катастрофа), соціальною (суспільство), внутрішньою (сумління) або навіть абсурдною. Проте завжди у центрі уваги перебуває людина на межі, змушена діяти в умовах кризи. Таким є і протагоніст трагедії Шекспіра «Король Лір», у якій сконцентровані всі характерологічні риси твору з мотивом екзаменування. Чи не найвиразнішою з них є антропологічна напруга тексту як постановка питання «ким є людина без суспільства» в апеляції до граничних сенсів буття.

Як відомо, «Король Лір» належить до «великих» трагедій Шекспіра. Як і «Гамлета», «Отелло», «Макбета», його вирізняє глибоке філософське осмислення природи людини, трагізму долі, глобальність конфліктів та фінал-катастрофа. Історія короля Ліра, який вирішив розділити своє королівство між доньками Гонерільєю і Реганою, які, на його думку, любили його по-справжньому як великого короля і як батька, а насправді керувалися егоїстичними й меркантильними намірами влади та багатства, «дублюється» (а це питома для поезики Шекспірових творів) сюжетною лінією взаємин графа Глостера і його синів Едмунда і Едгара. І для Ліра, і для Глостера все завершується трагедією катарсастичного характеру, коли герой, рухаючись шляхом «від короля до людини» (А. Кеттл), усвідомлює не лише свою фатальну помилку щодо доньки Корделії, а й щодо суспільства і загалом людської сутності. Так родинна чи особиста драма короля Ліра виходить на рівень долі людства загалом. Творчо опрацювавши давній сюжет (уведення трагічного фіналу, паралельної історії графа Глостера, образу трагічного блазня і мотиву божевілля протагоніста), витоки якого в британській легенді про короля Ліра, згаданий у середньо-

вічних хроніках, Шекспір надав конфліктові філософсько-антропологічної глибини, де тема зради, сліпоти, влади, божевілля і прозріння інтерпретується екзаменуванням людської природи в екстремальних умовах.

Таким чином, на перший план у «Королі Лірі» виходить антропологічна криза. Під «антропологічною кризою» розуміємо почасти зумовлену розладом соціальних і смислових структур внутрішню кризу самоусвідомлення особистості, коли узвичаєні моделі життя та поведінки не працюють, а майбутнє стає непередбачуваним. Така криза виявляється через утрату сталих систем ідентифікації людини (рольових, соціальних, релігійних, етичних), що раніше забезпечували єдність і сенс людського існування. Особливістю Шекспірового «Короля Ліра» є саме його антропоцентричність, зосередженість на руйнуванні базових людських зв'язків – між батьком і дітьми, самодержавцем і підданими, людиною і світом, що у цілому моделює антропологічну кризу як утрату опертя в системі цінностей, соціальних ролей і моральних принципів.

Одним із виразних аспектів антропологічної кризи «Короля Ліра» є авторський акцент на знищенні соціальних ролей, що настає унаслідок рішення короля відмовитися від трону, розділивши державу між доньками: *«ми / Поділимо натроє королівство / І волимо з рамен своїх старечих / Струснути всі турботи і діла / Довірилиши молодшим їх і дужчим»* [9, с. 238]. Але на відміну від лестощів Гонерілі та Регани правдива відповідь наймолодшої доньки Корделії, що обіцяє розділити свою любов між батьком і майбутнім чоловіком, настільки обурює короля, що той відмовляється від неї. Він приймає рішення на користь старших доньок: *«дарую вам і владу я свою, / І першість у державі, і високі / Права мої»* [9, с. 241]. Цей крок стає поштовхом до хаосу, а криза влади позбавляє її сакральної і символічної легітимності. Відрікшись від доньки, Лір засуджує до вигнання і вірного Кента, який став на захист Корделії, свариться з французьким королем. Цій сформованій королем-тираном ситуації Кент дає таке узагальнення: *«Усім ти показав, королю, / Що тут – вигнання, а навколо – воля»* [9, с. 243]. І в такий спосіб визначає ще одну фатальну помилку короля: у його руках влада (королівство) перетворюються на

об'єкт приватного дарування чи форму особистого покарання. Для Ліра з відмовою від трону зникає не лише «супровід» його соціальної ролі короля – статус, комфорт, вплив, – а й відбувається втрата власної ідентичності. На його запитання: *«Скажіть одверто, хто я?»* блазень відповідає: *«Тінь Лірова»* [9, с. 259]. Від всевладного короля Лір деградує до короля без королівства, а потім до безпритульного жебрака. Змінюється соціальна роль і графа Глостера: Едмунд інтригами й підступами позбавляє його титулу, а потім і зору. На символічному рівні це уособлює соціальний і тілесний занепад.

Власне, руйнування моральних норм також є визначальною рисою антропологічної кризи в «Королі Лірі». Насамперед це стосується рішення Ліра обдарувати доньок владою і землями, керуючись не справедливістю чи заслугами, а їхнім умінням лестити. Натомість моральна позиція Корделії – небажання *«вживати / облесливої, вкрадливої мови»* [9, с. 244] – викликає прокляття розчарованого короля, який зник до пафосного підлабузництва. Знецінюється і відданість Кента, який насмілювався заперечити королю: *«Прямодушного, благородного Кента вигнано! Провина його – чесність!»* [9, с. 250]. Для Едмунда, сина Глостера, порядність і довірливість батька й зведеного брата Едгара – це не чеснота, а недолік, яким він радо хоче скористатися для досягнення своєї мети: *«Довірливий мій батько; благородний / І щирий брат, – від намірів ворожих / Не розпізнає. Впораюсь одразу / Із чесністю дурного»* [9, с. 251]. Таким чином, у світі «Короля Ліра» караються чесність і вірність, а маніпуляції та брехня винагороджуються. Герої постають у ситуації морального абсурду, адже моральні орієнтири розмиті.

Про це говорить і блазень короля, чи не єдиний, кому його блазеньський ковпак дає «дозвіл» відверто звертатися до Ліра, нагадуючи, що *«правда – як дворовий пес, що його дубцем виганяють з хати, тоді як смердюча хортниця гріється собі при вогні»* [9, с. 256]. Він указує на його помилки, намагається відкрити очі на поведінку доньок. Блазень справедливо зазначає, що Лір не лише втратив соціальну роль короля (*«Ти звеш мене дурнем?»* – *«Усі інші свої титули, що з ними ти народився, ти ж віддав»*) [9, с. 257], а й зазнав краху як батько. Тож криза родинних зв'язків

і батьківства є тим аспектом антропологічної кризи трагедії Шекспіра, що розкривається і на прикладі долі короля Ліра, і графа Глостера, употужнюючи мотив кризи влади та легітимності.

Як тільки Лір перестає бути королем, для Регани і Гонерільї він стає тягарем. Гонерілья зауважує, що тепер він *«ледачий дід»*, який *«хоче, як раніше, / Користуватись давніми правами, / Що сам віддав»* [9, с. 252]. Сестри змовляються перетворити життя батька на нестерпне, тиснучи на його болючі точки: амбіції, віру в непохитність власного авторитету. І справа не лише в жадібності й жорстокості доньок Ліра, а й у його батьківській сліпоті. Він не розуміє своїх дітей, плутає підлабузництво зі щирими почуттями, не тямить, кому можна довіряти, а кому ні. Хоча варто наголосити, і щодо самого Ліра Регана зауважує, що він *«завжди зле знав себе самого»* [9, с. 247]. Зіштовхнувшись зі зневагою Гонерільї, *«марнолюбивої нікчемної ляльки»* [9, с. 270], Лір починає усвідомлювати, що *«та дрібна вина»*, побачена в Корделії, *«Скалічила мені навіки душу, / З мого серця вирвала любов / І жовцю сповнила його гіркою!»* [9, с. 260]. Натомість Регана, надягнувши колодки на посланця Ліра, пропонує батькові повернутися з вибаченнями до Гонерільї, заодно суттєво зменшити загін його рицарів. Тепер прокльони Ліра адресовані обом донькам, які, своєю чергою, намагаються переконати у його у власній неспроможності: *«Ви вже старі, вже на краю життя ви, / Потрібна вам розсудлива рука, / Щоб вами керували обайливіше, / Ніж ви самі»* [9, с. 279]. Так руйнується не лише династія, а й фундамент родини як культурного коду зі сталими цінностями, обов'язками і традиціями.

Криза батьківства стає частиною трагічної біографії і графа Глостера. Він вірить намовам підступного Едмунда і проганяє іншого сина, Едгара, позбавляючи його спадку та чесного імені. Обидві історії ілюструють розпад сімейної моделі, де фігура батька втрачає свою традиційну роль: він не здатен бути провідником і захисником, він легковірний, є жертвою підступів.

Як і батько, Лір-король недалекоглядний: він сприймає владу як престиж чи символ, а не як відповідальність. Віддаючи трон донькам та їхнім чоловікам, герцогам

Олбені і Корнуелові, він запускає механізм хаосу в державі. Політична криза в трагедії Шекспіра є дзеркалом моральної деградації: втрата справжнього монарха (не лише формально, а й як ренесансне уособлення мудрості та гуманізму) відкриває шлях до варварства, зради, насильства. Скориставшись тим, що *«і ворожнеча, / Та чвари серед герцогів»* [9, с. 286], французький король готовий увести війська в країну. Постає антиутопічна картина зруйнованої держави, що нагадує візії кінця світу. Це фіксує Глостер: *«Любов холоне, дружба ламається, брати не хочуть знатись, по містах – заколоти, по селах – розбрат, у палацах панує зрада, розірвано зв'язок між батьком і сином. Мій син-мерзотник чинить, як провіщено, – йде проти батька; король йде наперекір природі, батько йде проти власної дитини. Минулися кращі наші часи. Підступи, ошуканство, зрада й руйнація, розбиваючи наш спокій, товаришать нам у дорозі до могили»* [9, с. 250].

Уважаємо, що найглибше антропологічна криза у трагедії Шекспіра осмислюється через внутрішню трансформацію головного героя. У сцені під час бурі у степу Лір переживає екзистенційну перебудову, усвідомлює реальність бідних, самотніх, принижених. Тепер він називає себе не королем, а тим, хто зазнав розчарування і страждань: *«Я – та людина, що зазнала більше / Від інших лиха, ніж сама вчинила!»* [9, с. 288]. Зустріч із Бідним Томом, під ім'ям якого приховувався син Глостера – Едгар, дає йому змогу усвідомити, що справжня людина – це не титули, звання і посади: *«Неприкрашена людина – це ж і є така от злиденна, гола двонога істота!»* [9, с. 293]. Це кульмінація антропологічної деконструкції, де людина постає перед питанням своєї сутності. Саме у стані божевілля Лір прозирає істину. Тож його безумство сприймається не так психічним розладом, як формою онтологічного очищення, коли герой відкидає усе, що було помилковим. Бажання Ліра зірвати із себе одяг на символічному рівні сприймається останнім кроком до відмови від усього того, що раніше йому здавалося вартісним, кроком до екзистенційного випробування. Таким чином, межа ситуація як обов'язкове тло в сюжетній моделі екзаменування виводить на поверхню істинні риси характеру Ліра – спочатку гор-

дощі, а потім через страждання – здатність до покаяння.

Характерно, що роль інстанції, яка екзамує, у творі Шекспіра відіграють і самі персонажі: вони часто говорять до себе і про себе (монологи короля Ліра, Едгара, графа Глостера), що засвідчує глибинний процес оцінки власного життя і власної тотожності. Якщо, на думку С. Грінблата, «формування авторського «я» неодмінно перетинає межі між створенням літературних персонажів і формуванням власної особистості, між формуванням впливом із боку зовнішніх сил і спробами формувати чужі «я» [11, с. 39], то пошук героями Шекспірового твору відповідей на питання «хто я?», коли руйнується усталений порядок речей, є водночас і питанням, яке актуалізувалося для мислячої людини на етапі кризи ренесансного світогляду. І коли для персонажів високого соціального статусу відповідь «людина» на питання «хто я?» зростається тільки після розчарувань, утрат і перенесених страждань, то, скажімо, для Кента вона не лише очевидна, а й, так би мовити, концептуальна. Говорячи про себе, він формулює певний моральний кодекс на всі часи і однаково «незручний» у будь-які кризові: *«Хочу бути не меншим за те, чим здаюся, вірно служити тому, хто мені вірить, любити того, хто чесний, знатися з тим, хто мудрий і мало говорить. Я уникаю судів, б'юся, коли без того не обійтись, і не їм скоромного в піст»* [9, с. 253].

Власне, питання означення людської природи в таких обставинах є не приватним, а радше цивілізаційним у момент втрати сенсів. Тож погоджуємося з поглядом на «Короля Ліра» як на твір, де пропонується антропологічний діагноз європейського гуманізму в період кризи. Образним утіленням художньої візії цивілізаційної катастрофи в трагедії є тоpos бурі у степу, крайній прояв жорстокості та інверсії природного ладу. Характерно, що саме сцену бурі, крізь яку ідуть король і його блазень, проілюстрував свого часу Т. Шевченко. Лір звертається до природи, усвідомлюючи себе не королем і вершителем людських дол, а її частинкою та об'єктом суду: *«Я – раб ваш, бідний, кволий, недолугий, / Безсилий дід!»* [9, с. 287]). Природні катаклізми є відбиттям душевного стану героя і провісниками подальших катастроф. Адже фінал твору –

це катастрофа всього Лірового світу: гинуть усі його доньки, гинуть Едмунд і Глостер, гине і сам Лір. Залишається розорена чварами і війною країна, у якій герцог Ольбени і син Глостера – Едгар намагаються відновити порядок. Фінал відкритий у своїй трагічності, як і питання про сенс людського життя після краху. Таким чином, «Короля Ліра» Шекспіра можна вважати певною літературною моделлю антропологічної кризи, у якій людина проходить іспит на сутність, гідність, здатність залишатися людиною, втрапивши все.

**Висновки.** Мотивом екзамування людства вважаємо сюжетно-сміслову модель, де історія або трансцендентна сила «перевіряє» здатність людини залишатися людиною в умовах катастрофи. Складниками цієї моделі є ситуація граничного випробування; наявність або імітація інстанції оцінювання; відсутність чітких критеріїв «успішного складання»; діагностична функція щодо природи людини; перевага відкритого або трагічного фіналу; етична й антропологічна напруга тексту.

Мотив екзамування людства є не лише художньою структурою, а й антропологічною парадигмою, що зберігає здатність літератури розпізнавати кризи людського. Від Одиссея до героя С. Беккета, від Авраама до лікаря Ріє А. Камю, від Шекспірового короля Ліра до Ф. Кафки іспит триває, інстанція змінюється, а питання «що означає бути людиною у світі, який утрачає свій сенс» залишається.

У «Королі Лірі» Шекспіра мотив екзамування людства репрезентує художню модель випробування людини та цивілізації в екстремальних історичних або екзистенційних умовах, де з'ясовуються межі гуманізму, свободи і моральної відповідальності. У межах цього мотиву «Король Лір» розглядається не лише як особиста чи політична драма, а й як екзистенційне випробування, яке ставить під сумнів основи людської ідентичності, етики та сенсу існування, як випробування влади, батьківства, сліпоти розуму, результатом яких стає усвідомлення цивілізаційної катастрофи. Висновки про трагедію «Король Лір» як вираження антропологічної кризи уможливають перспективу дослідження цього твору в контексті актуальних для сучасного літературознавства травматології, екокритики, політичної теології.

**Література:**

1. Башманівський О. Особливості комунікативного перекладу трагедії «Король Лір» В. Шекспіра Максимом Рильським. *Літературно-мовознавчі студії*. 2012. С. 22–26. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/15574>
2. Колесник О. Шекспірівський «Король Лір»: «космічні» цінності. *Мистецька освіта в культурному просторі України XXI століття* : зб. матеріалів Міжн. наук.-творч. конф., Київ – Одеса, 28–30 квітня 2015 р. Київ : НАКККиМ, 2015. С. 224–226. URL: [https://nakkkim.edu.ua/images/Instytutu/nauka/vydannia/ZBIRKA\\_Mystetska\\_osvta\\_v\\_kulturnomu\\_prostor\\_Ukrainy\\_KhKh\\_stolttia\\_2015.pdf](https://nakkkim.edu.ua/images/Instytutu/nauka/vydannia/ZBIRKA_Mystetska_osvta_v_kulturnomu_prostor_Ukrainy_KhKh_stolttia_2015.pdf)
3. Колесник О. Феноменологічна редукція як принцип побудови тексту «Короля Ліра» В. Шекспіра. *Феноменологія і мистецтво. Щорічник Українського феноменологічного товариства, 2002–2003*. Київ : ППС-2002, 2005. С. 93–102.
4. Колесник О. Художня інтерпретація міфологічних мотивів у «Королі Лірі» В. Шекспіра. *Культура і сучасність*. 2013. № 1. С. 10–15.
5. Кравцова М. Переклади монологу Короля Ліра з однойменної трагедії В. Шекспіра: фоносемантичні та просодичні аспекти. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2016. № 6(331). С. 216–221. URL: <https://web.archive.org/web/20210718020036/https://rgf.vnu.edu.ua/index.php/rgf/article/download/191/190>
6. Лімборський І. «Наш Шекспір», або Доля шедеврів світового письменства за доби глобалізації. *Всесвіт*. 2010. № 9–10. С. 247–251.
7. Маринчак В. Іntenційно-екзистенційна катастрофа як аксіологічний виклик пізнього Ренесансу. *Ренесансні студії*. 2018. Вип. 29–30. С. 168–184. URL: [http://www.rs-journal.kpu.zp.ua/archive/29-30-2018/29-30\\_2018.pdf](http://www.rs-journal.kpu.zp.ua/archive/29-30-2018/29-30_2018.pdf)
8. Ребрій О., Данилова О. Як Шекспір гнівається українською: стратегії відтворення інвективів у перекладі трагедії «Король Лір» В. Шекспіра. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*. 2020. № 91. DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-8877-2020-91-16>
9. Шекспір В. Король Лір. Твори : у 6 т. Київ : Дніпро, 1986. Т. 5. С. 235–344.
10. Minenko O., Dyadyushenko O. The Ukrainian context of the tragedy «King Lear» by William Shakespeare (based on translation of M. Rylsky). *Англїстика та американїстика*. 2017. № 14. С. 95–102.
11. Greenblatt S. Renaissance Self-Fashioning from More to Shakespeare. Chicago, 2005. 332 p.

**References:**

1. Bashmanivskyi, O. (2012). Osoblyvosti komunikatyvnoho perekladu trahedii “Korol Lir” V. Shekspira Maksymom Rylskym [Features of Maxim Rylsky’s communicative translation of William Shakespeare’s tragedy “King Lear”]. *Literaturno-movoznavchi studii*. S. 22–26. Retrieved from: <https://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/15574> [in Ukrainian].
2. Kolesnyk, O. (2015). Shekspirivskyi “Korol Lir”: “kosmichni” tsinnosti [Shakespeare’s *King Lear*: “cosmic” values]. *Mystetska osvita v kulturnomu prostori Ukrainy XXI stolittia*: Zb. materialiv Mizhn. nauk.-tvorch. konf., Kyiv – Odesa, 28–30 kvitnia 2015 r. Kyiv : NAKKKiM. S. 224–226. Retrieved from: [https://nakkkim.edu.ua/images/Instytutu/nauka/vydannia/ZBIRKA\\_Mystetska\\_osvta\\_v\\_kulturnomu\\_prostor\\_Ukrainy\\_KhKh\\_stolttia\\_2015.pdf](https://nakkkim.edu.ua/images/Instytutu/nauka/vydannia/ZBIRKA_Mystetska_osvta_v_kulturnomu_prostor_Ukrainy_KhKh_stolttia_2015.pdf) [in Ukrainian].
3. Kolesnyk, O. (2005). Fenomenolohichna reduksiia yak pryntsyp pobudovy tekstu “Korolia Lira” V. Shekspira [Phenomenological reduction as a principle of constructing the text of Shakespeare’s *King Lear*]. *Fenomenolohiia i mystetstvo*. Shchorichnyk Ukrainskoho fenomenolohichnoho tovarystva, 2002–2003. Kyiv : Vydavnytstvo PPS-2002. S. 93–102. [in Ukrainian].
4. Kolesnyk, O. (2013). Khudozhnia interpretatsiia mifolohichnykh motyviv u “Koroli Liri” V. Shekspira [Artistic interpretation of mythological motifs in Shakespeare’s *King Lear*]. *Kultura i suchasnist*. 2013. № 1. S. 10–15. [in Ukrainian].
5. Kravtsova, M. (2016). Pereklady monolohu Korolia Lira z odnoimennoi trahedii V. Shekspira: fonosemantychni ta prosodychni aspekty [Translations of King Lear’s monologue from Shakespeare’s tragedy of the same name: phonological and prosodic aspects]. *Naukovyi visnyk Shkhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*. № 6 (331). S. 216–221. Retrieved from: <https://web.archive.org/web/20210718020036/https://rgf.vnu.edu.ua/index.php/rgf/article/download/191/190> [in Ukrainian].
6. Limborskyi, I. (2010). “Nash Shekspir”, abo Dolia shedevriv svitovoho pysmenstva za doby hlobalizatsii [“Our Shakespeare”, or The Fate of Masterpieces of World Literature in the Age of Globalization]. *Vsesvit*. № 9–10. S. 247–251 [in Ukrainian].

7. Marynchak, V. (2018). Intentsiino-ekzystentsiina katastrofa yak aksiolohichniy vyklyk piznoho Renesansu [Intentional-existential catastrophe as an axiological challenge of the late Renaissance]. *Renesansni studii*. Vyp. 29–30. S. 168–184. Retrieved from: [http://www.rs-journal.kpu.zp.ua/archive/29-30-2018/29-30\\_2018.pdf](http://www.rs-journal.kpu.zp.ua/archive/29-30-2018/29-30_2018.pdf) [in Ukrainian].
8. Rebrii, O., Danilova, O. (2020). Yak Shekspir hnivaietsia ukrainskoiu: stratehii vidtvorennia invektyviv u perekladi trahedii “Korol Lir” V. Shekspira [How Shakespeare gets angry in Ukrainian: strategies for reproducing invectives in the translation of Shakespeare’s tragedy *King Lear*]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina*. Seriiia “Inozemna filolohiia. Metodyka vykladannia inozemnykh mov”. № 91. DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-8877-2020-91-16> [in Ukrainian].
9. Shekspir, V. (1986). Korol Lir [King Lear]. Shekspir V. Tvory : u 6-ty t. Kyiv : Dnipro, T. 5. S. 235–344.
10. Minenko, O., & Dyadyushenko, O. (2017). The Ukrainian context of the tragedy “King Lear” by William Shakespeare (based on translation of M. Rylsky). *Anhlistyka ta amerykanistyka: zbirnyk naukovykh prats*. № 14. S. 95–102.
11. Greenblatt, S. (2005). *Renaissance Self-Fashioning from More to Shakespeare*. Chicago, 332 p.

Дата першого надходження статті до видання: 25.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.01.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.04.2026